

УДК 631.162:657.1.001

О.М. Костенко, канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ

Досліджено ефективність як об'єкт управлінського впливу, що здійснюється на основі інформаційно-аналітичної системи управління діяльністю сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: ефективність, управління, інформаційно-аналітична система.

Исследовано эффективность как объект управленческого воздействия, которое осуществляется на основе информационно-аналитической системы управления деятельностью сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: эффективность, управление, информационно-аналитическая система.

Investigates the effectiveness of managerial influence as an object that is based on the information and analytical system management of agricultural enterprises.

Key words: efficiency, management, information and analytical system.

Постановка проблеми. Сучасний етап ринкових відносин в Україні вимагає від організаційних формувань аграрного сектору активного пошуку додаткових заходів поліпшення результатів функціонування, зокрема, збільшення ефекту в практиці господарювання. Адже оцінка та прогнозне проектування тенденцій сталого розвитку, в тому числі ефективності виробничої і фінансової діяльності, а також прийнятих на основі інформаційно-аналітичної системи управлінських рішень щодо них, завжди є нагальною потребою для власників підприємств та відособленим науковим пріоритетом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню організаційно-методологічних засад ефективності як економічної категорії присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: І.О. Белебехи, М.Т. Білухи, Ф.Ф. Бутинця, О.Д. Гудзинського, М.Я. Дем'яненка, В.А. Дерія, К. Друрі, Р. Вандер Віла, В.М. Жука, Є.В. Калюги, Г.Г. Кірейцева, М.Д. Корінька, І.Д. Лазаришиної, Н.М. Малюги, П.Т. Саблука, В.К. Савчука, В.В. Сопка, Л.К. Сука та інших економістів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, поза межами основного фокусу наукової спільноти залишаються питання розробки стратегії вираженого управління ефективністю в контексті інструментальної підтримки сервісного забезпечення менеджменту за рахунок використання переваг належним чином сформованої його інформаційно-аналітичної системи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретико-методичних положень стратегічних аспектів ефективності як об'єкта управлінського впливу, що здійснюється на основі інформаційно-аналітичної системи управління діяльністю сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Термін «ефективність» слід розуміти як здатність створювати, давати чи отримувати ефект. Він був введений у науковий обіг італійським інженером, економістом та соціологом Вільфредо Парето (1848-1923), яким тлумачився через «оптимальність» [1; 6]. Оптимальність, за В. Парето, – такий стан системи, при якому значення кожного окремого критерію, що його описує, не може бути покращено без погіршення значень інших елементів, тобто ефективність досягається тоді, коли всі вигоди від змін системного стану отримані.

Ефективність – це узагальнююче відображення кінцевих результатів споживання всіх видів ресурсів за певний проміжок часу, виражене у вигляді індексів, коефіцієнтів або відсотків. Її суть полягає в одержанні максимального результату з одиниці ресурсу.

Проблема необхідності підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання не нова, вона актуальна ще з моменту виникнення безпосередньо матеріального виробництва. Ілюстративно-логічна характеристика цього процесу відображає методологічні засади ефективності (рис. 1) та є передумою формалізації способу її визначення (рис. 2).

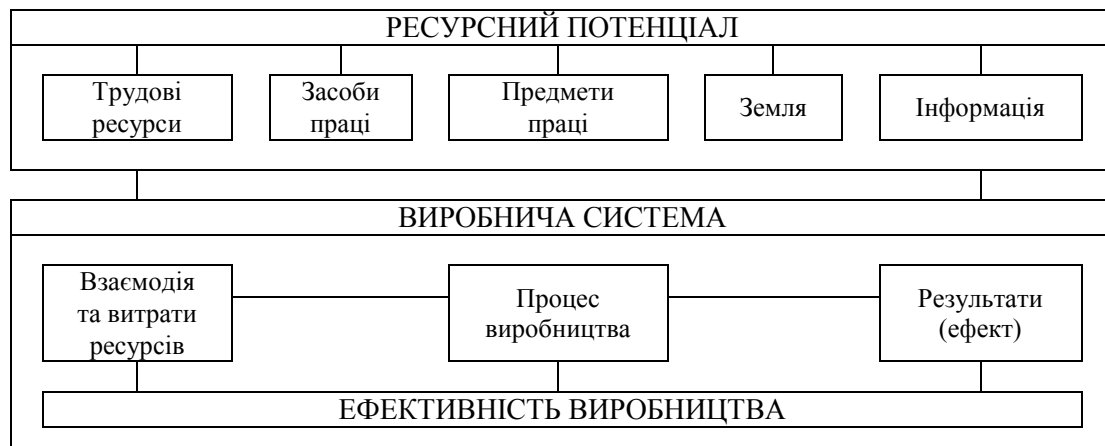


Рис. 1. Ефективність виробництва

Джерело: розроблено автором за даними [5; 7].

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{Результати}}{\text{Ресурси}} = \frac{\text{Дохід, прибуток}}{\text{Витрати для їх отримання}}$$

Рис. 2. Методика визначення ефективності виробництва

Джерело: розроблено автором.

У свою чергу, термін «ефект» (від лат. effectus – дія) означає результат, виконання, дію, вплив, наслідок, суму, плід, підсумок будь-яких причин, зусиль, заходів або дій [6]. Проте ефект відображає те, що відбулося чи сталося, при цьому він не характеризує вигідність, доречність здійсненого. Це усвідомлюється тільки після співставлення одержаних результатів і понесених для їх отримання витрат ресурсів за певний часовий інтервал, тобто визначається ефективністю, а точніше показниками різних її видів (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація видів ефективності

Класифікаційна ознака	Вид ефективності
1	2
Отриманий результат	Економічна Соціальна Екологічна
Місце отримання результату	Локальна (комерційна) Народногосподарська (повна)
Спосіб розрахунку відповідно до вимог управління	Планова Фактична Нормативна
Метод розрахунку	Абсолютна Порівняльна
Ступінь зростання ефекту	Первинна Мультиплікаційна Синергічна
Структура організації виробництва	Робочого місця Виробничого підрозділу Підприємства в цілому
Тип економічного зростання виробництва	Інтенсивного розвитку Екстенсивного розвитку
Напрямок інноваційно-інвестиційної діяльності	Науки, техніки, технології Організаційно-управлінських інновацій Інвестиційних проектів і програм
Характер витрат	Поточних витрат Одноразових (капітальних) витрат

Подовження табл. 1

1	2
Об'єкт оцінки	Повна (інтегральна) Часткова (окрема) Чинникова (багаточинникова)
Масштаб міжнародного співробітництва	Зовнішньоекономічної діяльності підприємства Діяльності спільних підприємств і транснаціональних корпорацій

Джерело: розроблено автором за даними [2; 5].

Будь-який із наведених видів ефективності характеризується відповідним набором показників, з поміж яких виділяють: 1) узагальнюючі показники ефективності (рівень задоволення потреб ринку, виробництво продукції на одиницю витрат ресурсів, прибуток на одиницю загальних витрат, рентабельність виробництва, витрати на одиницю товарної продукції, частка приросту продукції за рахунок інтенсифікації виробництва, народногосподарський ефект використання одиниці продукції і т. д.); 2) показники ефективності використання праці (темпи зростання продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок зростання продуктивності праці, відносне вивільнення працівників, коефіцієнт використання корисного фонду робочого часу, трудомісткість одиниці продукції, зарплатомісткість одиниці продукції і т. д.); 3) показники ефективності використання виробничих фондів (загальна фондівіддача за обсягом продукції, фондівіддача активної частини основних фондів, рентабельність основних фондів, фондомісткість одиниці продукції, матеріаломісткість одиниці продукції, коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів і т. д.); 4) показники ефективності використання оборотних коштів (оборотність оборотних коштів, рентабельність оборотних коштів, відносне вивільнення оборотних коштів, питомі капітальні вкладення (на одиницю приросту потужності або продукції), рентабельність інвестицій, строк окупності вкладених інвестицій і т. д.); 5) показники ефективності використання часу; 6) показники ефективності використання інформації тощо.

Для всебічної оцінки рівня й динаміки ефективності виробництва, поряд з наведеними основними, варто також використовувати специфічні показники, що відображають ступінь використання кадрового потенціалу, виробничих потужностей, устаткування, окремих видів матеріальних ресурсів тощо.

Формуючи набір показників ефективності, в процесі аналізу діяльності суб'єктів господарювання з метою прийняття на основі інформаційно-аналітичної системи виважених управлінських рішень, доцільно дотримуватися таких принципів: а) забезпечення органічного взаємозв'язку встановленого критерію та системи відібраних на його основі показників ефективності; б) відображення ефективності використання всіх видів застосовуваних у діяльності ресурсів; в) можливості застосування показників ефективності в управлінні різними ланками виробництва на підприємстві; г) виконання основними показниками стимулюючої функції в процесі використання наявних резервів зростання ефективності виробництва тощо [5].

Підвищення ефективності є кінцевою метою багатоаспектної діяльності підприємств. З огляду на це, економічну ефективність відносно інших її видів слід вважати основоположною, адже високий рівень економічних результатів діяльності суб'єктів господарювання служить матеріально-фінансовою базою для розв'язання соціальних, екологічних та інших проблем.

Економічну ефективність відображають через вартісні показники, що характеризують результати виробництва на підприємстві. До таких показників належать: обсяг товарної, чистої або реалізованої продукції; рентабельність виробництва; економія матеріальних, трудових та інших видів ресурсів; загальна економія від зниження собівартості продук-

ції; безпосередньо собівартість продукції; продуктивність праці тощо. Проте основним критерієм економічної складової ефективності залишається прибуток.

Інший її вид, а саме соціальна ефективність, фактично є похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто підприємством.

Щоправда, об'єктивне оцінювання соціальної ефективності наражається на істотні труднощі, оскільки їй досі бракує комплексної науково обґрунтованої і загальновизнаної методики її визначення. За таких обставин, слід спиратися на дещо емпіричне уявлення про критерії оцінки соціальної ефективності.

По-перше, соціальну ефективність треба визначати на двох рівнях: 1) локальному (на підприємстві та в організації стосовно міри задоволення конкретних соціальних потреб працівників); 2) муніципальному і загальнодержавному (стосовно міри соціального захисту людей і забезпечення соціальних потреб різних верств населення з боку місцевих органів влади та держави в цілому).

По-друге, важливе практичне значення має визначення рівня задоволення соціальних потреб працівників за рахунок фінансових коштів самого підприємства. До соціальних потреб працівників, які може певною мірою задовольнити підприємство, належать: збільшення розміру оплати праці понад встановлений державою мінімальний її рівень; оплата значної частини вартості або надання безкоштовних путівок до лікувально-оздоровчих закладів; дотації закладам громадського харчування; надання безповоротної позики на придбання житла і зведення дачних будиночків; будівництво та утримання власного житлового фонду, баз відпочинку, будинків (палаців) культури, поліклінік, дитячих дошкільних закладів, спортивних споруд; забезпечення нормальних (безпечних для здоров'я) умов праці та належної охорони довкілля; направлення працівників у середні й вищі навчальні заклади з виплатою стипендій та оплатою навчання; стажування керівників і спеціалістів у зарубіжних фірмах; створення підсобних господарств тощо.

По-третє, оцінюючи соціальну ефективність, треба враховувати соціальні заходи, здійснювані за рахунок муніципального (місцевого) і загальнодержавного бюджетів, розмір яких формується під безпосереднім впливом податкових надходжень від суб'єктів господарювання. Основними з таких заходів є: установлення й регулювання мінімальної заробітної плати працівникам державних підприємств та організацій; встановлення й виплата пенсій, стипендій, допомоги багатодітним сім'ям, субсидій на житлово-комунальні послуги; індексація заробітної плати й пенсій відповідно до динаміки роздрібних цін і тарифів; регулювання цін продажу на певні види товарів і вартості комунальних послуг; бюджетне фінансування державних підприємств та організацій невиробничої сфери; реалізація муніципальних, регіональних і загальнодержавних соціальних програм тощо.

По-четверте, конкретне визначення рівня соціальної ефективності має охоплювати не тільки ті заходи, які піддаються кількісному вимірюванню, а й ті, відносно яких кількісне вимірювання прямого ефекту неможливе. Щодо таких заходів, вимірювання соціальної ефективності полягає в обчисленні непрямого економічного ефекту і витрат на його досягнення з наступним порівнянням, а також у якісній характеристиці, детальному словесному описі їх реального (можливого) впливу на результативність виробництва (діяльності) і життєвий рівень населення. Взагалі результати кількісного вимірювання соціальної ефективності завжди треба доповнювати якісними характеристиками заходів, що впливають на неї, і на цій підставі формулювати конкретні висновки щодо її рівня та динаміки.

Таким чином, підбиваючи підсумок, слід відзначити, що підвищення рівня соціальної ефективності діяльності підприємства обумовлене скороченням тривалості робочого тижня, збільшенням кількості нових робочих місць, поліпшенням умов праці та побуту, стану

довкілля, безпеки життя тощо. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, а й негативними (зростання безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників). Їх особливість у тому, що не всі з них піддаються кількісному виміру. Проте досить обґрунтовано про досягнуту соціальну ефективність можна свідчити за такими показниками, визначеними у динаміці, як: питома вага прибутку, направлено на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку; величина цього прибутку в розрахунку на одного середньооблікового працівника підприємства та багатьма іншими [5].

Запобігання прогресуючій деградації екологічної безпеки країни обумовлює необхідність вживання заходів щодо забезпечення екологічно безпечних умов діяльності сільськогосподарських підприємств і, як наслідок, збалансованого соціально-екологічного розвитку територій. Методологічною основою їх розробки є об'єктивна оцінка наступного виду ефективності, а саме екологічної складової діяльності зазначених організаційних формувань.

Суть екологічної ефективності полягає в систематичній ідентифікації негативних впливів господарської діяльності підприємства на навколишнє середовище та подальшого порівняння отриманих даних з кількістю спожитих у процесі виробництва ресурсів, а також необхідною їх величиною для ліквідації завданої шкоди довкіллю. Здійснюють такий моніторинг шляхом аналізу екологічних показників, до яких відносять розрахункові індикатори, що характеризують стан екосистеми, включаючи елементи середовища (вода, повітря, земля та ін.).

Розроблена науково обґрунтована система відповідних показників дозволяє враховувати всі екологічні аспекти діяльності підприємства, особливо ті, які можливо контролювати та коригувати. Така система включає показники ефективності екологічної діяльності (за ними оцінюють результативність здійснення природоохоронних заходів на підприємстві) та показники, що характеризують стан навколишнього середовища (якість води, повітря, ґрунтового покриву і т. д.) [2; 3; 4].

Показники ефективності екологічної діяльності поділяються на:

1) показники ефективності управління екологічною діяльністю (відображають інформацію про результативність заходів, які вживаються управлінським персоналом щодо покращення природоохоронної діяльності, а саме дозволяють оцінити якість прийнятих управлінських рішень цієї спрямованості, проведених навчань та тренінгів, відповідність вимогам законодавства екологічних параметрів підприємства: ступінь використання ресурсів та їх утилізація, управління екологічними витратами, закупівлею, розробкою нової продукції тощо);

2) показники операційної (виробничої) ефективності (містять інформацію про результати, отримані в наслідок зміни (поліпшення) виробничого процесу.

Визначення показників стану навколишнього середовища, відносно діяльності сільськогосподарського підприємства, досить складний процес, оскільки на довкілля впливає багато зовнішніх факторів. У такій ситуації доцільним є використання математичного моделювання.

Управління стратегією підвищення загальної ефективності функціонування підприємства, що включає економічну, соціальну та екологічну складові, передбачає визначення на основі якісної інформаційно-аналітичної системи напрямів, джерел та способів її поліпшення. Такий пошук резервів зростання ефективності означає, в першу чергу, оцінку факторів, що прямо чи опосередковано чинять вплив на її рівень.

Для комплексного аналізу ефективності, як об'єкта управлінського впливу, згадані фактори її формування слід досліджувати в розрізі джерел підвищення ефективності (зростання продуктивності праці, зниження фондомісткості, матеріаломісткості та зар-

платомісткості продукції, раціональне використання всіх видів ресурсів і т. д.), напрямів удосконалення виробництва (прискорення науково-технічного прогресу, поліпшення організаційної структури виробництва, системи управління, форм і методів діяльності, її планування та мотивації, підвищення конкурентоспроможності та якості продукції і т. д.), а також способів реалізації цих факторів у системі управління діяльністю підприємств, що забезпечить можливість визначення додаткових шляхів покращення результатів їх роботи.

Проте на сільськогосподарських підприємствах дія факторів значною мірою обумовлена особливостями виробництва, до яких належать: 1) вплив природних, кліматичних та ґрунтових умов, а також біологічних процесів; 2) використання такого унікального засобу, як земля, вартість якого за умов дбайливого господарювання з часом може тільки зростати; 3) інерційність виробництва, характерною ознакою якого є сезонність та пов'язана з нею відповідна організація і кругообіг оборотних засобів; 4) авансування грошей на тривалий час, що іноді вимірюється роками, або значні залишки оборотних засобів, які об'єктивно акумулюються та використовуються в наступних виробничих циклах; 5) розрив у часі між періодом виробництва та робочим періодом; 6) споживання частини виробленої продукції самим підприємством; 7) просторово-розпорошене розміщення виробництва на місцевості; 8) багатогалузевість та різнокомплексність здійснюваних господарських процесів; 9) об'єктивні складнощі обчислення собівартості продукції і потреба попроцесного та пооб'єктного обліку витрат тощо.

Зазначені особливості сільськогосподарського виробництва обґрунтовують об'єктивну закономірність цієї галузі: на однакову кількість витрачених ресурсів, підприємства агропромислового комплексу отримують не однакові за величиною результати, тобто суб'єкти господарювання з однаковим потенціалом ведуть виробництво з різною ефективністю.

Отже, процес управління ефективністю діяльності сільськогосподарських підприємств повинен враховувати цілу низку відповідних галузевих особливостей, а також велику кількість зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на неї. Це дасть змогу всебічно проаналізувати умови функціонування таких господарюючих суб'єктів з метою забезпечення їх сталого розвитку.

Висновки і пропозиції. Таким чином, підводячи підсумок, необхідно зазначити, що ефективність виробництва складне і багатогранне явище. Безпосередньо ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому під час вимірювання ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (спожиті у виробництві ресурси). Якщо при цьому врахувати, що результати виробництва є не лише різноманітними, але й можуть набувати різних форм: вартісної, натуральної, соціальної і т. д., тоді очевидно постає необхідність в ідентифікації категорії ефективності (економічна, соціальна, екологічна тощо) відповідно до тих аспектів діяльності підприємства, які важливо проаналізувати й оцінити.

Рівень економічної, соціальної, екологічної та інших видів ефективності залежить від особливостей сучасного етапу економічного розвитку України, а також обумовлюється сукупністю постійно діючих зовнішніх та внутрішніх факторів, що їх визначають. Можливість максимального врахування (нівелювання чи навпаки використання) впливу цих факторів на рівень ефективності виробництва можна досягти лише при забезпеченні необхідної комплексності їх вивчення та узгодженості взаємодії в часі і просторі.

Ефективність ведення діяльності господарюючого суб'єкта визначається також і результативністю управлінського процесу, на який впливає система об'єктивного та все-

бічного забезпечення менеджменту інформацією. Реалізуючи повною мірою всі свої функції, така інформаційно-аналітична система дозволяє значно поліпшувати результати роботи підприємства (підвищувати ефективність виробництва), що гарантуватиме його сталий розвиток.

Список використаних джерел

1. Агапова И. И. История экономической мысли: курс лекций / И. И. Агапова. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ»; Издательство ЭКМОС, 1998. – 248 с.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, аналіз / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
3. Вечканов В. С. Эффективность производства и ее слагаемые / В. С. Вечканов. – Ленинград: ЛГУ, 1984. – 150 с.
4. Подсолонко В. А. Управление эффективностью производства / В. А. Подсолонко. – К.: Наукова думка, 1986. – 126 с.
5. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний. – К.: КНЕУ, 2000. – 528 с.
6. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 672 с.
7. Farrell M. J. The Measurement of Productive Efficiency / M. J. Farrell // Journal of the Royal Statistical Society. Series A. General. – 1957. – № 120. – P. 253-281.